

АСПЕКТИ НА ПРИДАВСКАТА СЕКУНДАРНА ПРЕДИКАЦИЈА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Бојан Петревски
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
bojan_petrevski@yahoo.com

Во трудот се посочуваат основните карактеристики на придавската секундарна предикација во македонскиот јазик. Проблемот се разгледува, пред сè, од семантички и од синтаксички аспект, но и на планот на информациската структура. Се изделуваат основните значења на придавките во таа функција, врската меѓу нивниот карактер од аспект на тематско-ремацката структура и позицијата во исказот и причините за нивната интегрираност или неинтегрираност во прозодиската структура. Во таа смисла, се посочува кога влегуваат во релација што е само временски паралелна со примарната предикација, од една страна, и со дополнителна, каузална нијанса, од друга; во кои случаи се јавуваат во информациското јадро или надвор од него во зоната десно или лево од предикатот; какви импликации има нивниот информациски карактер во поглед на позицијата; како се одразува разликата помеѓу депиктивните секундарни предикати и придавските елементи што изразуваат подолготрајни карактеристики. Примерите се ексцерпирани од неколку книжевни дела.

Клучни зборови: придавка, секундарна предикација, актуелен атрибут, значење, позиција

ASPECTS OF ADJECTIVAL SECONDARY PREDICATION IN MACEDONIAN

Bojan Petrevski

Ss. Cyril and Methoduis University, Skopje

bojan_petrevski@yahoo.com

The paper discusses the basic features of the adjectival secondary predication in Macedonian. It focuses on several aspects, especially on the semantic, syntactic and information structure character of the secondary predicates. In that regard, the paper points out their basic meanings, the relation between the thematic structure and their position in the utterance, as well as the reasons for their embeddedness or non-embeddedness in the prosodic structure. Several features are detected: the temporal and the causal character of their relation with the primary predication; the cases in which they occur within or out of the informational core (in the zone right or left from the predicate); the implications of their informational character regarding the position; and the reflection of the difference between depictive secondary predicates and adjectives expressing longstanding characteristics. The analysis is carried out, mainly, by drawing on examples collected from literary works by several Macedonian authors.

Keywords: adjective, secondary predication, depictive, meaning, position

1 Вовед

Во овој труд ќе бидат разгледани придавките во функција на секундарни предикати, кои се носители на предикација што, во форма на редуцирана пропозиција, се додава на примарната (Combettes 1998: 137). Станува збор за конструкции од типот на *Се враќајќи охрабрени*, кои може да добијат и повеќе од една интерпретација, но и да се јават во повеќе позициски и прозодиски варијанти: *Охрабрени се враќајќи*; *Охрабрени, се враќајќи*; *Се враќајќи, охрабрени*.

Целта на трудот е да покаже кои се основните значења на секундарните предикати, каков е нивниот карактер на планот на информациската структура и како се рефлектира на нивната позиција во исказот и на тоа што во некои случаи се интегрирани во прозодиската структура, а во некои – неинтегрирани. Притоа, се застапува тезата дека во повеќето случаи посочуваат карактеристика паралелна на примарната предикација и ја заземаат финалната позиција, а интегрираноста или неинтегрираноста во прозодиската структура зависи од тоа дали функционираат како основна или како дополнителна информација. Примерите што ќе бидат разгледани се, главно, ексцерпирани од неколку книжевни дела (РБ – *Мојот маж* од Румена Бужаровска, БК – *Дневник во многу години* од Блаже Конески, ДС – *Мртва ѝрка* од Димитар Солев, ВМ – *Небо без ѕвезди* од Владимир Мартиновски).

2 Придавската секундарна предикација од семантички аспект

2.1 Придавките како актуелни атрибути/депиктивни секундарни предикати

Што се однесува на македонистичката литература, Минова-Ѓуркова (2000: 221) ја разгледува таа функција како дел од „предикативниот атрибут“, за кој посочува дека може да биде интегриран (вклопен во прозодиската структура на исказот) и неинтегриран (издвоен). Меѓу другите, ги наведува следниве примери што се вклопуваат во дефиницијата на конструкциите што тука ќе се разгледуваат како актуелни атрибути: интегрирани (1), (2), (3); неинтегрирани (4), (5).

- (1) *Мажој се враќа болан.*
- (2) *Ја остави девојката замислена.*
- (3) *Пејачој се заблагодари вилливо возбужден и среќен.*
- (4) *Заг нив, поозинајќи, сѐ едно дејше.*
- (5) *Осамен и оставен од сѐ, сѐарецој набрзо се разболе.*

Тука се разгледуваат со следниве интерпретации: ‘кога се врати, мажот беше болан’, ‘кога ја остави девојката, беше замислена’, ‘кога се заблагодари,

пејачот беше видливо возбуден и среќен’, ‘зад нив стои едно дете, при што е подзинато’, ‘старецот набрзо се разболе, при што беше осамен и оставен од сите’.¹

Тополињска (1997: 96) ги сместува конструкциите што тука ќе се разгледуваат како актуелни атрибути во рамките на „реченичните трансформи“ (еквиваленти на дел-реченици). Во врска со глаголските придавки, посочува дека тие примарно функционираат како определби во именската синтагма, а не како додатоци кон предикативниот израз (за разлика од глаголските прилози), па дека затоа во многу случаи трансформите со нив може да имаат двојна интерпретација, односно, освен во врска со целиот исказ, да се толкуваат и како дел од именската синтагма (т.е. во врска со еден од именските аргументски изрази во исказот). Во таа смисла, за примерот (6) посочува две парафрази: ‘Иван, кој беше потпрен на вратата, ја следеше дискусијата’ и ‘Иван беше потпрен на вратата и ја следеше дискусијата’, од кои втората се вклопува во функцијата на „темпорална реченична трансформа“, со значење на паралелност во однос на главниот настан.

(6) *Пош̄ирен на вратӣа̄а, Иван ја следеше дискусија̄а̄а.*

Клучен за овој труд е поимот *актуелен атрибут (дейктивен секундарен предикат)*, со кој се опфаќаат придавските елементи што му припишуваат на носителот карактеристика актуелна во интервалот на настанот (7), (8).

(7) *Чекаше замислен.* (‘додека чекаше, беше замислен’)

(8) *Говореше гневен.* (‘додека говореше, беше гневен’)

Исказите во кои се содржат функционираат како одговори на прашањето *Каков е додека го прави тоа?.* Во широка смисла, тие може да се парафразираат како ‘додека го прави тоа, тој е такв’ (‘тој го прави тоа, при што е такв’), каде што *го прави тоа* се однесува на настанот на примарната предикација, *иаков* – на карактеристиката паралелна со него, а *тој* – на нејзиниот носител.

Така, за разлика од тие случаи, во (9) е најверојатно да се претпостави контекст во кој *задоволен* е рестриктивен модификатор (дел од именската синтагма), при што од сите професори го идентификува тој што бил задоволен (‘конференцијата ја отвори тој професор што беше задоволен, а не другите’). Сепак, не е исклучена ни нерестриктивната интерпретација: ‘професорот, кој беше задоволен, ја отвори конференцијата’, затоа што рестриктивната и нерестриктивната функција не мора да бидат формално издиференцирани една од друга, како што посочува, на пример, Менгено (Maingueneau

¹ Последниот пример е двозначен. Освен како актуелен атрибут (‘старецот набрзо се разболе, при што беше осамен и оставен од сите’), може да се толкува и причински (‘бидејќи беше осамен и оставен од сите, старецот набрзо се разболе’).

2014: 79–80). Како и да е, и во едниот и во другиот случај придавката е дел од именската синтаagma.

(9) *Zadovolnoij̄ profesor̄ ja ōtvori konferencijaj̄ta.*

Од друга страна, во (10) е актуелен атрибут, дел од реченичната структура, при што на веќе идентификуваниот референт му припишува дополнителна карактеристика, актуелна во моментот на настанот (‘кога ја отвори конференцијата, професорот беше задоволен’), т.е. одговара на прашањето *Каков беше професорот кога ја отвори конференцијата?*

(10) *Profesoroj̄ ja ōtvori konferencijaj̄ta zadovolen.*

Ноели (Noailly 1999: 115–117) го употребува во таа смисла терминот *инцидентен атрибут* (*attribut accidentel*). За такви ги смета придавките сместени по предикат конституиран од полнозначен, некопулативен глагол, од типот на (11) и (12).

(11) *Blaise part tranquille.*
‘Блез заминува мирна.’

(12) *Lise est sortie très émue.*
‘Лиз излезе многу возбудена.’

Придавките во таа функција тој не ги разгледува како синтаксички неопходни, туку како атрибутивно проширување,² а глаголите со кои се употребени – како „оказионално атрибутивни“. Во таа смисла, во тие случаи глаголот го задржува своето значење, т.е. останува полнозначен. Како најчести примери во граматичките описи на францускиот јазик ги посочува *умира млад (c̄ipar)*, *живее среќен*, *заминува бесен (смирен)*, *заспива задоволен*.

Химелман и Шулц-Бернт (Himmelmann and Schultze-Berndt 2005) посочуваат дека како синонимни на терминот *секундарен предикацӣ* се употребуваат термините *предикацӣвен атрибут*, *предикацӣвен адјунктӣ*, *којредикацӣ* и *којредикацӣив*. Притоа, наведуваат дека секундарните предикати се класификуваат, главно, на депиктивни (depictive) и резултативни (resultative). Депиктивните, кои се однесуваат на состојби што траат во интервалот на настанот на главниот предикат, ги илустрираат со примерите (13) и (14).

(13) *Claire left the room angry.*
‘Клер ја напушти собата лута.’

² Терминот *атрибутивно проширување на субјекцӣој̄* го употребуваат и Риежел, Пела и Риул (Riegel et al. 2014: 425).

- (14) *George bought the carrots fresh.*
'Џорџ ги купи морковите свежи.'

Како што се согледува, во првиот пример секундарниот предикат се однесува на субјектот, а во вториот – на директниот објект. Во врска со директниот објект, секундарната предикација може да биде и резултативна, за која го посочуваат примерот (15), каде што ровкоста не е паралелна со настанот на примарниот предикат, туку произлегува од него.

- (15) *George boiled the carrots soft.*
'Џорџ ги свари морковите ровки.'

Во овој труд интересот ќе се ограничи на актуелните атрибути (депиктивните секундарни предикати) во врска со субјектот. Случаите во кои се однесуваат на другите синтаксички функции бараат одделна, поопширна анализа.

2.2 Конструкции што изразуваат карактеристика паралелна на настанот без дополнителни значења

Од семантички аспект, конструкциите може да бидат во неколку типа релации со примарната предикација. Најчести се случаите во кои изразуваат карактеристика паралелна на главниот настан без дополнителни (каузални) нијанси (16), (17), (18).

- (16) *Лежев во креветоѝ буден и се врѝев ѝосѝојано де на леваѝа де на деснаѝа сѝрана.* (БК, 127) ('додека лежев во креветот, бев буден')
- (17) *Дано нависѝина учеше сеоднаѝ на својаѝа маса (...)* (ДС, 26) ('додека учеше, Дано беше седнат на својата маса')
- (18) *Па ѝака има многу фоѝоѝграфиѝ од ѝоа како ѝој реѝиѝира ѝоезија засѝанай ѝреод некој ѝулыѝ, со микрофон, со едно од неѝовиѝе жрди книжулыѝа во ѝрсѝиѝие.* (РБ, 8) ('додека речитира поезија, тој е застанат пред некој пулт')

Во ексцерпираниот материјал се јавуваат, меѓу другите, следниве комбинации: *лежи задѝиан и исѝоѝен, влезе ѝијан, ѝочине млад, сеѝи навален (врз враѝоѝ и образоѝ на ѝаѝико му), се враќа исѝоѝен, лежи ѝоѝиѝрен (на рачкаѝа од сеѝиѝиѝеѝо), се сѝрча бос, шеѝа бос, сеѝи ѝовлечен (дома), раскажува ѝонесен, насеѝи налаќѝен (на ѝрозореѝоѝ), слезе ѝоследен, сеѝне расѝлакан, се разминува нем и намѝурен, чѝѝа леѓнаѝ, дојде ѝрв, се разбуѝи зжрчен, оѝвори (очи) ѝаднаѝ (од маѝраѝоѝ), сеѝи наведнаѝ (над масѝе), сеѝи сѝокоен* итн.

Најчеста во таа функција е придавката *сам*, при што општата парафраза е ‘прави нешто без придружба’ (19), (20).

- (19) *За ѿоа како ниеднаш не нè викна на ручек оѿќако се ѿродив, но си го викаше Генчо да ѿ доаѓа сам во сабоѿиѿе.* (РБ, 47) (‘доаѓа, при што е сам, без придружба’)
- (20) *Се ѿоздравуваме и ѿродолжувам сам ѿо шеталиѿиѿеѿо.* (ВМ, 62) (продожувам по шеталиштето, при што сум сам, без придружба)

Освен посочените, се јавуваат и комбинациите *ѿрча сам, живее сам, лежи сам, оди сам, гледа сам* итн.

2.3 Конструкции со каузална нијанса

Придавката *сам* уште почесто се јавува во случаи каде што импликацијата е концесивна, т.е. може да се парафразира како ‘прави нешто, иако нема поттик или помош од некого’, односно како ‘прави нешто непоттикнуат или непомогнат’ (21).

- (21) *Да не ми го ѿставахеш сам ѿрашањето, јас немаше вооѿиѿо да го забележам ѿоа.* (БК, 54) (‘ми го постави прашањето без да го поттикнуам’)

Меѓу другите, се изделуваат и следниве комбинации: *си најрави (вечера) сам, се научи сам, ѿоѓоѿви (кафе) сам, се ѿонуди сам, дознае сам, се снаоѓа сам, се заѿиѿиѿи сам, се научи сам*. Концесивните примери влегуваат во тие што, освен што изразуваат карактеристика паралелна на настанот, содржат и каузална нијанса. Освен концесивна (22), таа може да биде причинска (23) и условна (24).³ Каузалниот карактер на тие случаи произлегува од релацијата помеѓу примарниот и секундарниот предикат. Во таа смисла, во посочените примери се тргнува од општоприфатените принципи дека неодморен не се работи, дека разочарувањето поттикнува на напуштање на местото и дека со здруженост полесно се постигнува целта.

- (22) *Работѿеш неоѿморен.* (‘иако беше неодморен, работеше’ / ‘додека работеше, беше неодморен’)
- (23) *Замина разочарана.* (‘бидејќи беше разочарана, замина’ / ‘кога замина, беше разочарана’)

³ Николс ги разгледува условните, временските и концесивните како „околности секундарни предикати“ (circumstantial secondary predicates) (во Himmelmann and Schultze-Berndt 2005).

- (24) *Ќе љо наїравиме љоа зоружени.* (‘ако бидеме здружени, ќе го направиме тоа’ / ‘кога ќе го направиме тоа, ќе бидеме здружени’)

Сепак, во некои контексти каузалната нијанса може да биде исклучена. Така, во (23а) е јасно дека причина за заминувањето не е разочараноста, туку некоја обврска, посочена во претходниот контекст, па карактеристиката е еднозначно паралелна на примарната предикација, без причинска импликација.

- (23а) *Денес мораше да си оди. И, намесїо да љонесе убав вїечайїок, замина разочарана.* (‘кога замина, беше разочарана’)

Слично на (23а), а за разлика од (24), придавскиот елемент во (24а) нема условно значење. Условот (доволно расположливо време) е посочен во претходниот контекст, а причината (избегнување поединечна критика) – во следниот, па интерпретацијата ќе биде: ‘кога ќе го направиме тоа, ќе бидеме здружени – таа идеја ќе ја реализираме ако имаме доволно време, а здружени ќе бидеме за да не нè критикуваат поединечно’.

- (24а) *Ако ни осїане време, ќе љо наїравиме љоа зоружени. Така, никој не ќе може да нè криїїикува љоединечно.* (‘кога ќе го направиме тоа, ќе бидеме здружени’)

3 Придавската секундарна предикација од аспект на информациската структура

3.1 Фокусирани случаи

Во сите претходни примери, кои се најчести, придавските секундарни предикати функционираат како рема, па затоа се сместени во зоната десно од глаголскиот предикат. Од друга страна, поставувањето на секундарните предикати во зоната лево од предикатот (која е поневообичаена за ремата) е во функција на фокусирање на нивниот рематски карактер. Како што посочува Кресел (Creissels 2006: 111–112), под *фокусирање* се подразбира истакнување, експлицитно сигнализирање на информациски најзначајниот елемент. Во (22б), (23б), (24б) и (25) тие се во функција на фокусирана рема.

- (22б) *Неодморен работїеше.* (‘неодморен беше додека работеше’)
- (23б) *Разочарана замина.* (‘разочарана беше кога замина’)
- (24б) *Зоружени ќе љо наїравиме љоа.* (‘здружени ќе бидеме кога ќе го направиме тоа’)
- (25) *Весел дојде.* (‘весел беше кога дојде’)

Во ексцерпираниот материјал такви случаи се јавуваат (26), (27), (28), но очекувано, многу поретко од случаите во кои секундарниот предикат е десно од глаголскиот.

- (26) *Му ѝпросолзи ушїе на лицеїџо, влажејќи му џи образиїе, и ѝџаква расїлакана седна до неџо, ѝред ѝокриенаїџа кошница на масаїџа и со сїуїџкана шамиџа во скуїџої.* (ДС, 12) ('распакана беше кога седна до него')
- (27) (...) *коџа качени на дрво џи ѝолнеа усїиїе колку и ѝазувиїе со цреши* (...) (ДС, 139) ('качени на дрво беа додека ги полнеа устите и пазувите со цреши')
- (28) *Се ѝпросевам и нерасонетї седнувам на сїолоїџ на ѝерасаїџа.* (ВМ, 69) ('нерасонет сум додека седнувам на столот')

3.2 Конструкции неинтегрирани во прозодиската структура

Сите претходни примери се со секундарни предикати интегрирани, вклопени во прозодиската структура на исказот, од кои секоја може да се реализира и во неинтегрирана варијанта, т.е. со полупауза, која во пишуваниот јазик се бележи со запирка (22в)-(24г).

- (22в) *Рабоїеше, неооморен.*
- (22г) *Неооморен, рабоїеше.*
- (23в) *Замина, разочарана.*
- (23г) *Разочарана, замина.*
- (24в) *Ќе џо најравиме ѝоа, зоружени.*
- (24г) *Зоружени, ќе џо најравиме ѝоа.*

Во ексцерпираниот материјал се izdelуваат голем број неинтегрирани варијанти и во зоната лево (29), (30) и во зоната десно од предикатот (31), (32).

- (29) *Тони им се израдува и ценїлеменски ѝрво мене ми сїави неколку ѝарчиња во чиниџаїџа, и ѝџака насмеан, се обиде да ѝ сїави и неколку на Ирена (...)* (РБ, 110) ('се обиде да ѝ стави и неколку на Ирена, при што беше насмеан')
- (30) *Така, ѝо малку луїџа на себеси а ѝовеќе на Горан, Лида излезе од дома.* (ДС, 149) ('кога излезе од дома, Лида беше лута' / 'бидејќи беше лута, Лида излезе од дома')

- (31) *Па зайџоа и не брзаше да ја среди библиоџекаџа, седнаџ крснозе на џодоџ со оџворена кнџа во скуџоџ (...)* (ДС, 49) (‘не брзаше да ја среди библиотеката, при што беше седнат крснозе’)
- (32) *Танасоџдноџ џџџ ниџџџо не забележува, заџледан од својаџа височина во далечинџџе џџџо им се ближаџџ. (ДС, 93)* (‘не забележува ништо, при што е загледан во далечините’ / ‘бидејќи е загледан во далечините, не забележува ништо’)

За разлика од интегрираните варијанти во зоната лево од предикатот, од типот на (28), кои се, како што беше посочено, поретки, неинтегрираните, од типот на (29), се сосема вообичаени.

- (28) *Се џросевам и нерасонеџ седнувам на сџолоџ на џерасаџа. (ВМ, 69)*
- (29) *Тони им се израдува и ценџлеменски џрво мене ми сџава неколку џарчиња во чинџјаџа, и џака насмеан, се обиде да џ сџава и неколку на Ирена (...)* (РБ, 110)

Причина за таа разлика е тоа што неинтегрираните варијанти се надвор од информациското јадро, т.е. не функционираат ни како тема ни како рема во вистинска смисла (Combettes 1998: 64–68), па не се врзани ни за тематската (левата) ни за рематската (десната) позиција, т.е. слободно се јавуваат во двете. На пример, што се однесува на (23) и (23б), во кои рема е *разочарана*, ако се претпостави контекст во кој функционираат како одговор на прашањето *Каква беше коџа замина?*, предикатот, бидејќи се подразбира, може и да се изостави (т.е. одговорот да гласи само: *разочарана*). Во (23в) и (23г) информациско јадро е глаголскиот предикат, па може да се изостави придавскиот елемент (сп. *ibid.*, 64–68).

- (23) *Замина разочарана.*
 (23б) *Разочарана замина.*
 (23в) *Замина, разочарана.*
 (23г) *Разочарана, замина.*

Илустрација за таа разлика се двојките (23д) и (23ѓ), од една страна, и (23е) и (23ж), од друга. Варијантата (23ѓ), која е (за разлика од 23 д) исклучена затоа што е противречна, покажува дека интегрираниот елемент е неопходен дел од исказот. Од друга страна, (23ж), која е (како и 23е) можна, покажува дека неинтегрираниот е секундарен, т.е. може и да се изостави.

- (23д) *Сиџе заминаа задовољни, само џаа замина разочарана.*
- (23ѓ) **Сиџе заминаа задовољни, само џаа замина.*

(23е) *Сиџе осџанаа, само џаа, разочарана, замина. / Сиџе осџанаа, само џаа замина, разочарана.*

(23ж) *Сиџе осџанаа, само џаа замина.*

Како што се согледува, придавскиот елемент може да биде контрастиран само кога е интегриран (23д), а не и неинтегриран (23з).

(23з) **Сиџе заминаа задоволни, само џаа, разочарана, замина. / *Сиџе заминаа задоволни, само џаа замина, разочарана.*

Добра илустрација за разликата е и примерот (33), каде што, поради неинтегрираноста, нема импликации дали е карактеристиката врзана за субјектот само во интервалот на настанот на главниот предикат ('во тој момент, Марија уште лежеше, при што беше свртена кон сидот') или и претходно ('Марија уште лежеше, при што беше свртена кон сидот, а во таква положба беше и претходно'). За интегрираната варијанта (33а) е можно само второто толкување.

(33) *Марија уџе лежеше, сврџена кон сидоџ. (ДС, 77)*

(33а) *Марија уџе лежеше сврџена кон сидоџ.*

Во тој поглед, Ноели (Noailly 1999: 115-117) и Комбет (Combettes 1998: 13) укажуваат на разликата во поглед на негацијата. Во интегрираните варијанти таа го засега секундарниот предикат (33б), а во неинтегрираните – примарниот (33в).

(33б) *Марија не лежеше сврџена кон сидоџ. ('Марија лежеше, но не беше свртена кон сидот')*

(33в) *Марија не лежеше, сврџена кон сидоџ. ('Марија не лежеше, при што беше свртена кон сидот')*

3.3 Конструкции со карактеристики што го опфаќаат носителот во интервал многу поширок од тој на настанот на примарната предикација

Во сите претходни примери се изразуваат карактеристики фокусирани на носителот во интервалот на настанот на примарната предикација. Од друга страна, се изделуваат карактеристиките што го опфаќаат носителот во многу поширок интервал (кои му се иманентни), па не се вклопуваат во случаите со актуелни атрибути. На пример, за разлика од карактеристиката *разочарана*, од која носителот може да се отуѓи непосредно по настанот, карактеристиките *навлезен во средовечниџе џодини* (34), *восџџана во времеџо на*

романтичарскиот социјализам (35) и мал ѝо сѝава (36) се врзуваат за него независно од примарната предикација, т.е. многу подолготрајно.

- (34) *Треѝа сцена: човек, навлезен во средовечниѝе љодини, (за да ѝ ѝомољне на женатиѝа) вади ѝрошки од ѝеботѝ и им љи фрла на љулабиѝе да се собератиѝ. (БК, 9) ('човек, кој е навлезен во средовечните години, вади трошки од ѝебот')*
- (35) *Алудирајќи на Дано, се расѝраваа околу ѝоа ѝиѝо е ѝоѝрво, „ѝолезен за оѝиѝесѝивоѝо“ или „корисен за себе“. Деница, **восѝиѝана во времеѝо на романтичарскиот социјализам, се застѝаѝуваше за ѝрватиѝа ѝеза (...)** (ДС,135) ('бидејќи беше воспитана во времето на романтичарскиот социјализам, Деница се застапуваше за првата теза')*
- (36) *Мал ѝо сѝава, ѝој расѝолаљаше со широк љесѝи и со имѝулсивен бариѝон. (БК, 111) ('иако беше мал по става, тој располагаше со широк гест')*

Тие конструкции може да се толкуваат само во согласност со парафразите покрај примерите. Интерпретациите 'додека вади трошки, тој е навлезен во средовечните години', 'додека се застапуваше за првата теза, Деница беше воспитана во времето на романтичарскиот социјализам' и 'додека располагаше со широк гест, тој беше мал по става', се разбира, се исклучени.

Како што покажуваат примерите, тие придавски елементи може да се реализираат и во постпозиција (34), (35) и во препозиција (36) во однос на носителот. Бидејќи се дел од именската синтагма (како нерестриktivни модификатори), не може да се реализираат интегрирано во прозодиската структура на исказот (34а), (35а), (36а), што е разлика во споредба со актуелните атрибути.

- (34а) **Човек вади ѝрошки од ѝеботѝ навлезен во средовечниѝе љодини.*
- (35а) **Деница се застѝаѝуваше за ѝрватиѝа ѝеза **восѝиѝана во времеѝо на романтичарскиот социјализам.***
- (36а) **Тој расѝолаљаше со широк љесѝи и со имѝулсивен бариѝон **мал ѝо сѝава.***

Од друга страна, во расположливите примери не се јавува ниту една конструкција што изразува иманентна карактеристика во позиција посредна во однос на носителот, а варијантите (34б), (35б), (36б) се крајно дискутабилни.

- (34б) *??Човек вади ѝрошки од ѝеботѝ, навлезен во средовечниѝе љодини.*

- (35б) ??Деница се засѫаиуваше за ѳрваѫа ѫеза, **восѫиѫана во времеѫо на романиѫичарскиоѫ соѫијализам.**
- (36б) ??Тој расѫолаѫаше со широк ѫесѫи и со имѫулсивен бариѫион, **мал ѫо сѫава.**

За да се утврди степенот на прифатливост, на 28 испитаници им беа понудени примерите (37), (38) и (39), од кои првиот е без каузална нијанса, вториот – причински, а третиот – концесивен. Некаузалниот е оценет како апсолутно прифатлив од двајца испитаници, како прифатлив само во некои ситуации – од 13, а како апсолутно неприфатлив – исто така од 13. Причинскиот е оценет како апсолутно прифатлив од 14, како прифатлив само во некои ситуации – од 6, а како апсолутно неприфатлив – од 8. Концесивниот е оценет како апсолутно прифатлив од 7, како прифатлив само во некои ситуации – од 9, а како апсолутно неприфатлив – од 12.⁴

- (37) *Сѫефан работѫи во адвокатиѫска канцеларија, **средовечен.*** (‘Стефан, кој е средовечен, работи во адвокатска канцеларија’)
- (38) *Иван ја осуѫи неѫравдаѫа, **секоѫаш ѫринѫиѫиелен.*** (‘бидејќи е секогаш принципиелен, Иван ја осуѫи неправдата’)
- (39) *Александар ја ѫремолча неѫравдаѫа, **секоѫаш ѫринѫиѫиелен.*** (‘иако е секогаш принципиелен, Александар ја премолча неправдата’)

Според тоа, актуелните атрибути (депиктивните секундарни предикати) се пофлексибилни од конструкциите што изразуваат долготрајни карактеристики, во смисла на тоа дека се реализираат и интегрирано и неинтегрирано. Сепак, како што беше посочено, таа флексибилност не е неограничена. Кога се неинтегрирани, се јавуваат често и во зоната десно и во зоната лево од предикатот. Од друга страна, кога се интегрирани, исклучително ретко се јавуваат во зоната лево од предикатот, т.е. како фокусирана рема. Фреквенциската хиерархија во ексцерпираниите примери е сумирана во варијантите (40), (40а), (40б), (40в).

- (40) *Аѫа ѫојѫе **наврнайѫа.***
- (40а) *Аѫа ѫојѫе, **наврнайѫа.***
- (40б) ***Наврнайѫа,** Аѫа ѫојѫе.*
- (40в) ***Наврнайѫа** Аѫа ѫојѫе.*

⁴ Маренго (Marengo 2011: 26) разгледува во францускиот јазик пример со причинско значење и го оценува како неприфатлив.

Варијантата (40) е најчеста, но варијантите (40а) и (40б), кои се речиси рамномерно чести една со друга, се кумулативно почести од неа, а варијантата (40в) е најретка.

4 Заклучни белешки

Како секундарни предикати, придавките што се однесуваат на субјектот може да влезат во неколку основни семантички релации со примарната предикација: временски паралелна без дополнителни, каузални нијанси, од една страна, и временски паралелна со причинска, концесивна или условна нијанса, од друга. Сите влегуваат во сферата на т.н. актуелен атрибут (депиктивен секундарен предикат). Придавските елементи со сите посочени значења може да ги заземат позициите и во зоната лево и во зоната десно од предикатот. Сепак, за варијантите интегрирани во прозодиската структура на исказот, кои функционираат како рема, е вообичаена позицијата десно од предикатот, а во левата зона, каде што се јавуваат како фокусирана рема, се многу поретки. Од друга страна, неинтегрираните варијанти се надвор од информациското јадро, па не се врзани ни за тематската (левата) ни за рематската (десната) позиција, т.е. слободно се јавуваат во двете. Тие се информациски секундарни, па може и да се изостават, што е разлика во споредба со интегрираните, кои се неопходен дел од исказот, а може да бидат и контрастирани.

За разлика од придавките што изразуваат карактеристика актуелна во интервалот на настанот на примарната предикација, кои може да функционираат и како интегрирани и како неинтегрирани, придавките што изразуваат карактеристики што го опфаќаат носителот во многу поширок интервал (кои му се иманентни) се јавуваат само како неинтегрирани (ако се остават настрана случаите во кои се рестриктивни модификатори). Освен тоа, независно од тоа дали се интегрирани или неинтегрирани, придавките што изразуваат карактеристики паралелни на настанот не мора да бидат во позиција непосредна во однос на носителот. Напротив, конструкциите десно од предикатот што се однесуваат на субјект лево од предикатот се дури и најчести. Од друга страна, барем според расположливите примери, придавските конструкции што изразуваат долготрајни карактеристики се секогаш во директна врска со носителот.

Библиографија

Минова-Ѓуркова, Л. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
Тополињска, З. (1997). *Македонските дијалекти во Егејска Македонија: Синтакса (ii.2)*. Скопје: МАНУ.

Combettes, B. (1998). *Les constructions détachées en français*. Paris: Édition Ophrys.

- Creissels, D. (2006). *Syntaxe générale une introduction typologique 1 (catégories et constructions)*. Paris: Hermes Science Publications.
- Himmelman, N. P. and Schultze-Berndt, E. (2005). Issues in the Syntax and Semantics of Participant oriented adjuncts: an Introduction. In N. P. Himmelman and E. Schultze-Berndt (eds.). *Secondary predication and adverbial modification: The typology of depictives*, 1–67. Oxford: Oxford University Press.
- Maingueneau, D. (2014). *La syntaxe du français*. Paris: Hachette Supérieur.
- Marengo, S. (2011). *Les adjectifs jamais attributs: syntaxe et sémantique des adjectifs constructeurs de la référence*. Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Noailly, M. (1999). *L'adjectif en français*. Paris: Édition Ophrys.
- Riegel, M., Pellat, J.C. et Rioul, R. (2014). *Grammaire méthodique du français*. (5e éd.) Paris: Presses Universitaires de France.

Извори

- Бужаровска, Р. (2017). *Мојот маж*. Скопје: Или-Или.
- Конески, Б. (1988). *Дневник по многу години*. Скопје: Македонска книга.
- Мартиновски, В. (2016). *Небо без ѕвезди (хаџбуни)*. Скопје: Или-Или.
- Солев, Д. (1998). *Мртва ѓрка*. Скопје: Култура.